

Zabrisane meje

Eva Malovrh in Tara Milčinski

»Vsak solčavski kmet ima svoje njive ograjene s plotom. Prav tako so plotovi tudi za meje med sosedi, da nadomeščajo pastirje. Če so v redu, ne more nikomur uhajati živina na njive, ne njegova, ne tuja. Vsako pomlad plotove popravijo in je mir za vse poletje.«¹

Fotografija 1: Skok čez plot. Simona Zupanc, Matkov kot, 2020.

Plot, živo mejo ali ograjo človek med opazovanjem okolice takoj opazi. Vidi, kje se konča in začne domačija, kje je konec polja in od kod dalje je gozd. Kaj pa sploh je meja? Je nekaj vidnega ali nevidnega? Kdo lahko meje zakoliči in kdo jih lahko prestopi? Nas povezujejo ali ločujejo? Ali so meje le stvar človeka ali tudi narave?

1 Joža Vršnik, *Preproste zgodbe s solčavskih planin*. Mohorjeva družba, Celje 1978, str. 94.

Kako definirati meje, je kompleksna naloga, saj imajo več pomenov. S tem dejstvom smo se srečali tudi sami ob pogovorih s prebivalci Solčavskega. Meja ima več definicij, zato jo tu naslavljava v množini, vedno pa lahko prepoznamo njene funkcije. Meje so tam, da omejujejo prostor. Po navadi razmejujejo države, regije, občine, ozemlja, zemljišča in parcele. Tu gre predvsem za tako imenovane administrativne meje. Poznamo pa tudi termin ločnica, ki označuje in razločuje in je manj »zakoličen« kot termin meja. Na koncu pridemo tudi do dejstva, da vse te meje in ločnice ustvarjamo ljudje sami. Za proces vzpostavljanja v antropologiji uporabljamo izraz *borderwork*, ki ga prevajamo kot izdelovanje mej oziroma delovanje na mejah. Pri procesu izdelovanja mej gre za vse vrste človeških dejavnosti, ki jih izvajajo ljudje. Gre za prakse, ki ustvarjajo in tudi preoblikujejo stopnjo mejnosti. Za meje je značilno, da se pojavljajo, lahko pa tudi izginjajo.

V članku prepletava naša opažanja s tistimi, ki jih najdemo v *Preprostih zgodbah s solčavskih planin* Jože Vršnika. Robanov Joža, doma z Robanove kmetije v Robanovem kotu, je svoje prispevke o doživetjih v naravi in načinu življenja na Solčavskem najprej objavljaval v revialnem tisku, leta 1978 pa so izšli v knjižni obliki.² Knjiga in Joževe pripovedi so še vedno žive med prebivalci Solčavskega. Nekatero opise narave in življenja lahko z lahkoto prevedemo v današnji čas, pri nekaterih drugih pa je potrebna časovna distanca. V prispevku predstaviva različne vrste mej: administrativne, simbolne in – pogojno rečeno – naravne meje. Vse našete smo ustvarili ljudje sami – za definiranje skupnosti, ustvarjanje identitet(e), ekonomske prednosti (in slabosti), orientacijo v prostoru in za razumevanje pojavov okoli nas. Tiste najvidnejše – vsaj na zemljevidih – so administrativne meje. Območja, ki jih vzpostavljajo tovrstne meje, so po navadi pod pristojnostjo določenega vladnega ali upravnega organa (državna meja, meja zavarovanega območja itn.). Manj vidne, a še vedno pomembne, so simbolne meje. To so tiste »linije«, ki jim ljudje pripisujemo različne pomene in z njimi največkrat razmejujemo naše prostore od tujih. »Rišemo« jih tako v vsakdanjih navadah kot z ritual(izira)nimi postopki oziroma šegami. Meje oziroma ločnice v naravi pa so tiste, ki omejujejo nemoten prehod. Tudi te narekujejo način našega življenja. Vedno znova pa nam zanimanje vzbudijo živali, ki z njimi živijo čisto drugačno življenje. Meje tako ustvarimo ljudje sami, narekujejo in omejujejo

2 Zgodbe, ki jih je Jože Vršnik zapisoval več let, so najprej izhajale v *Planinskem vestniku*, *Lovcu* in *Kmečkem glasu*, leta 1978 pa je s pomočjo Zmage Kumer pri Celjski Mohorjevi družbi v sklopu knjižne zbirke z naslovom Slovenske večernice izšla knjiga, v kateri so bile vse Joževe zgodbe in pripovedi zbrane na enem mestu.

nam (in drugim) poti v življenju, prehajamo pa jih lahko zavedno in nezavedno – kdaj jih prestopimo hote, drugič pa ne da bi to sploh vedeli.

Administrativne meje

Državne meje na tem območju so se skozi zgodovino večkrat spremenile. Po prvi svetovni vojni se je vzpostavila nova državna meja med novonastalima državama Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Republiko Avstrijo. Meja je nato obstala navkljub večkratnim spremembam državnih ureditev, formacij in nastajanjem novih držav. Z vzpostavitvijo nove državne meje se je življenje prebivalcev spremenilo, posledice te razmejitve pa nekateri domačini občutijo še danes, predvsem tisti, katerih družinske povezave segajo na »drugo stran« meje. Pred vzpostavitvijo državne meje je prebivalec Solčavskega oviro predstavljala le fizična prepreka Mežiško-Solčavskih Karavank, saj je bila na drugi strani še vedno njihova skupna monarhija Avstro-Ogrska, kjer so mnogi Solčavani in Solčavanke opravljali sezonska dela.

Vplivala je na čezmejne prehode in stike kot tudi na življenje ljudi na tem obmejnem območju samem. Prehode čez mejo opisuje že Robanov Joža:

»Solčavske žanjice se do konca prve svetovne vojne hodile v žetev na koroška polja. /.../ V Železni Kapli so žanjice nakupile blaga za obleko sebi in otrokom in še vsega drugega, kar so potrebovale, in so se težko obložene vrnile čez Šentlenarski vrh v Solčavo. /.../ Tačas, ko ni bilo žetve, so žanjice večinoma služile kot nosačice, kar je bilo enako hudo, če ne še huje.«³

Sogovorniki se dobro spominjajo tudi življenja med drugo svetovno vojno in po letu 1945, ko je prostor ob državni meji definiralo sobivanje z vojaki, omejeno gibanje na območju in ne nazadnje premiki meja domačij, ki jih je povzročila nacionalizacija.

V času druge svetovne vojne je državna meja dobila dodaten pomen. Prisotnost nemške vojske, partizanov in obmejno lego domačij nekateri domačini povezujejo tudi s požigi domačij v vojnem obdobju. Sogovornica pripoveduje: *»Obmejni del, tiste kmetije so bile večinoma požgane, so morali po drugi svetovni vojni obnoviti. Pa so potem obnovili, kakor so zmogli pa kakor so potrebovali.«⁴*

3 Vršnik, n. d., str. 42-43.

4 Tina Cerar, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.

Prebivalci so vojaško prisotnost občutili še dolgo po koncu vojne. Na mejnih prehodih je jugoslovanska oblast postavila razne nadzorne objekte, na primer karavle, ki so imele funkcijo stražarnic na meji. V njih so bili nastanjeni vojaki, ki jih domačini imenujejo kar *graničarji*.

»Ja, po vojski so bili graničarji tle pa ... tut tk se je ilegalno čez hodilo. Enim je uspelo, enim ni, kerga so ujeli. Kakih lopovov al pa kaj tajga ni blo dosti kaj, ker je bilo bolj nedostopno zaradi meje. Tut vsaka reč ima svoje dobre pa slabe strani ja. Tle na avstrijski strani so se naši kar bali graničarjev. Mislim, da so imeli slabe izkušnje z njimi kolikor toliko.«⁵

Vojaki JLA so na jugoslovansko-avstrijski meji ostali vse do osamosvojitve Slovenije leta 1991. Prisotnost vojakov je narekovala način življenja domačinov: od omejitve gibanja, za katerega je bila potrebna prepustnica, do občasnih konfliktov med »nadzorniki« in »nadzorovanimi«. Gibanje je bilo omejeno na celotnem obmejnem pasu:

»To je mejni pas. Gor, od hiše je bila tabla za mejni pas 10 metrov. /.../ To je bil nek tak varovan pas, kjer se ni gibalo. Ali pa če si se gibal, si moral imeti prepustnico. Si bil v gozdu, ko si nekaj delal, ko so pa prišli, pa čeprav so te že poznali, je bil samo večji problem. To so moji predniki občutili, jaz nisem imel ravno problemov več toliko. Ko so pa prišli mladi vojaki, pa niso poznali teh domačinov in so dostikrat kakšnega [ustavili]. Ker saj veš, nobeden ni s prepustnico delal v svojem gozdu. In so jih gnali tudi kdaj dol, v reko. En kmet, en sosed je rekel, seveda so po njihovo govorili. Je rekel: Ako me nosiš? Nesi me doč So imeli vse sorte.«⁶

Kljub očitni razliki med vojaki in domačini, pa so se meje med družbenimi vlogami s solidarnostno pomočjo mehčale. Ali kot je tovrstno sodelovanje opisala sogovornica: *»Za pomoč pa je bilo to odlično. To so tudi pri nas. Mojemu očetu so ogromno pomagali, če si zaprosil pri komandantu ali pa pri pristojnih vojnihih organih, so ti posodili vojake ...«⁷*

Administrativna meja ni vplivala le na prehode čez mejo, občutili so jo tudi prebivalci na širšem obmejnem območju. Nenehna vojaška prisotnost, ki je trajala več desetletij, je s seboj prinesla dobre in slabe stvari. Po eni strani se domačin brez

5 Janez Matk, intervju, Matkov kot, 24. 9. 2020.

6 Medard Šumet, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

7 Tina Cerar, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020

prepustnice ni mogel gibati po lastni zemlji, po drugi strani pa so mu prav vojaki večkrat priskočili na pomoč pri kmečkih opravilih. Eden izmed domačinov je takratno življenje na obmejnem pasu v pogovoru opisal z naslednjimi besedami:

V. O.: *Sej se ni smelo ničesar, ne prodajati, nič. Kot da bi bil v zaporu.*

N. O.: *Kako pa je bilo, ko so bili vojaki tukaj? Kako je bilo to za ljudi?*

V. O.: *Ni bilo dobro. Vedno si moral povedat. Tukaj blizu meje, si vedno moral povedati, tudi če si šel v gozd, kam greš. Nadzor. Pa ko so prišli kakšni novi, niso še vedeli tak z domačini, pa so jih peljali na karavlo ...*

S. Z.: *Nekateri vojaki so pa tudi pomagali po kmetijah?*

V. O.: *Ja, tisti, ki so bili ta glavni, so se z domačini malo povezali in so videli, da rabijo pomoč in da oni jim pa tudi nazaj vrnejo. Pa jim pomagajo.*

N. O.: *Mama je rekla, da je bilo treba vedno dečve ahtat ...*

V. O.: *Tega pa jaz ne vem ...*⁸

Državna meja je v času SFR Jugoslavije razmejevala tudi dve različni politični in ekonomski ureditvi.

Tisti, ki so živeli na jugoslovanski strani, so pripovedujejo nekateri, zaradi ekonomskih kriz, ki so pestile SFR Jugoslavije, občutili predvsem materialno prikrajšanost. Vsesplošna ekonomska racionalizacija naj bi omejila dostop do mnogih dobrin. Nekateri domačini so dobrine začeli nakupovati na drugi strani meje, kjer so bile trgovine bolj založene. Strogemu nadzoru na mejah, kjer so preverjali čezmejni vnos dobrin, in plačevanju carin so se izognili s t. i. švercanjem in družinskimi povezavami čez mejo. Izvedeli smo, da so si s t. i. čezmejnimi družinskimi povezavami v nekaterih primerih pomagali tako, da je recimo sorodnik, ki se je na nakup določenih materialnih dobrin dobro spoznal, že prej dobrine kar sam nakupil ali pa se je dobro pozanimal o optimalnemu nakupu v tistem trenutku. Sogovorniki se švercanja spominjajo, ker je bilo nelegalno, o tovrstnih prehodih čez mejo pa še vedno pripovedujejo zadržano. Na drugi strani meje so kupovali različne dobrine, od gradbenega materiala do živeža:

8 Viljem Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

A. O.: *Večinoma se je, kar je bilo elektronike, saj jo je bilo v Sloveniji težko dobiti. Recimo mi smo imeli žago na elektroniko in je kaj crknilo, tako da je gor moj boter, od tete mož, ki je štromar, vedno to nam rihtal. Spominjam se tudi, da je bil kabel za hišo, ki jo je oče delal, v Sloveniji težko dostopen, danes pa dobiš vse. Vsa napeljava za po hiši je bila problem. Gor je bila poceni.*

S. Z.: *Potem je šlo za nek ta material?*

A. O.: *Ja. No pa kava in riž, ki sta bila aktualna. Nam je bil bolj dober avstrijski kufe kot pa naš, čeprav je bil isti (smeš).«⁹*

Še bolj sveži pa so spomini na leto 2007, ko je državna meja z uvedbo šengenskega prostora izgubila pomen. Občutek prehoda meje se je zabrisal, saj identifikacija na meji ni več potrebna, manj občuten je tudi obmejni nadzor. Pomena odprtih meja smo se – kot podrobneje opiševa v nadaljevanju – zopet zavedli šele v letu 2020, ko so bile zaradi t. i. koronakrize meje spet priprte, če ne celo povsem zaprte (tudi v času terenskega dela v septembru 2020).

Marsikdo s slovenske strani tudi danes hodi v Avstrijo na delo. Eden izmed sogovornikov poudari, da je med delavci, ki vsakodnevno migrirajo čez mejo, veliko zdravstvenih delavcev. Gospodarsko pomembno je trgovanje z lesom, saj so Solčavani in Solčavanke vsaj do pomladi 2020 večino lesa izvozili ravno čez avstrijsko mejo. V času zaprtja meja je prehod postal težji, saj so za to potrebovali številna potrdila. Aleksander Ošep trguje z lesom in opaža, da so hlodovino začeli v večji meri prodajati slovenskim podjetjem ravno zaradi epidemije koronavirusne bolezni in zaprtja državne meje.

Državna meja pa kljub vsemu obenem predstavlja prostor povezovanja. Povezovalna razsežnost meje je opazna v pripovedovanju o razmerjih s Slovenci, živječimi severno od meje, in domnevno skupnih kulturnih identitetah. O zamejcih Medard Šumet pravi:

»Bila je že meja. /.../ Tako ali tako so Slovenci na tistem koncu. /.../ Gor spadamo ali oni dol pravzaprav. Zdi se mi, da mi je kultura tistih ljudi zelo znana. Meni pri srcu, dosti bolj kot neka prekmurska. Mi je bolj domača. So bili sigurno naši gor povezani, oni pa dol. To je bila vez. In se še spomnim tistih ljudi, nekateri so tudi že umrli. Saj teh pričevanj je kar veliko.«¹⁰

9 Aleksander Ošep, intervju, Podolševa, 26. 9. 2020.

10 Medard Šumet, intervju, Logarska dolina, 26. 9. 2020.

Na samem območju Solčavskega so poleg državne meje zarisane tudi druge administrativne meje, ki vplivajo na življenje Solčanov in Solčavank. Eno takšnih je na primer varovano območje, ki ga nadzoruje območna enota Celje Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju ZVKDS OE Celje) in ki je popisano v registru nepremične kulturne dediščine. Register nepremične kulturne dediščine je sicer uradna zbirka podatkov o nepremični kulturni dediščini, ki se ne dotika samo Solčavskega, temveč dediščine na celotnem območju Slovenije. ZVKDS OE Celje tako bdi nad nepremično dediščino na Solčavskem, vpisano v register, vanj pa so pod oznako kulturne krajine vpisane Podolševa, Logarska dolina ter Matkov in Robanov kot.¹¹

Simbolne meje

Če smo do zdaj spoznali meje, ki so jih ustvarile države in njihove institucije, lahko na tem mestu pozornost posvetimo še mejam, ki so zarisane v naše življenje na docela drugačen način. Meje se ne ustvarjajo zgolj institucionalno, temveč jih proizvajamo tudi sami, v vsakdanjih in ritualnih praksah. Primer opisa izdelovanja mej najdemo tudi v *Preprostih zgodbah s solčavskih planin*:

»Govčovi so mejaši tudi s Pečovniki. Meja med Govčovim in Šečovskim posestvom teče na levi od potoka Bele, kakih sto metrov niže kakor meja med Govčovim in Bevskim na desni. Nekoč so se Govčovi, ali sami od sebe ali nabujskani, domislili, da bi morala biti prava meja med Govčovim in Bevskim posestvom od potoka Bele prav tam, kjer pride do potoka Govčova in Pečovska meja. Nad Bevsko Pustoto v bregu je bila nekdaj Bevska frata in sredi te frate je stala debela in košata smreka. Po prepričanju Govčovih bi morala meja potekati od potoka Bele na to smreko in od tu do Turnice. Govčovi so prepričevali Bevske, da je ta meja »stara in prava«, Bevski so trdili svoje.«¹²

11 Znotraj teh območij pa so kot stavbna dediščina v register vpisane mnoge domačije, druga poslopja in arheološka najdišča. Lastnik zavarovane stavbe se mora pred vsakim posegom v objekt posvetovati s pristojnimi zaposlenimi na zavodu. To nekateri sogovorniki občutijo kot omejitev, saj so tovrstni nadzorovani posegi v stavbe dražji, hkrati pa predpisani načini gradnje niso prilagojeni sodobnim bivanjskim potrebam. Lahko bi rekli, da administrativne meje poleg samega začrtanja omejujejo tudi metaforično, saj z režimi postavljajo določene omejitve.

12 Vršnik, n. d., str. 22–23.

Na tem mestu lahko poudarimo meje na domačijah. Že iz zgornjega zapisa Robanovega Joža je razvidno, da se domačini dobro zavedajo, do kod segajo njihove in kje se začnejo domačije sokrajanov. Meje domačij so se pomembno »prerisale« v času nacionalizacije po drugi svetovni vojni (glej poglavje *Ustvarjanje središč na obrobju*). S poddržavljenjem zemljišč je veliko kmetov izgubilo dobršen del zemlje. Sogovornica državni prevzem zasebne lastnine opiše:

»Ja ja, delila se je zelo. So vzeli zemljo, ja. Največ 100 hektarov mislim, da je ostalo Robanom. Ker jih je drugače, ne vem, koliko jih imajo, okrog 600. /.../ Jim je ostalo 100. /.../ V glavnem država jim je vzela. In dosti je bilo takih kmetij. Naša je bila premajhna, niso nič vzeli. /.../ Več kot 100 ni ostalo nobenemu. Pol so pa to, nazaj se pridobilo, zdej. 25 let nazaj, 20 verjetno.«¹³

Nekatere velike domačije so se postopku nacionalizacije, ki je dovoljeval do 100 ha velike posesti, izognile z delitvijo zemlje med družinske člane. Zemljo, ki je bila po drugi svetovni vojni poddržavljena, so Solčavani in Solčavanke z denacionalizacijo v večini dobili nazaj. In tudi če jim zemlja ni bila v celoti vrnjena, se starejši sogovorniki še spominjajo razmejitev posestev iz obdobja pred nacionalizacijo.

Že ob prihodu na solčavske domačije nas v večini primerov pozdravijo lesene oznake z imeni domačij in navedbami njihovih dejavnosti. S tem lastniki obiskovalca povabijo v svoj prostor, hkrati pa označijo, do kod sega ozemlje domačije. Meja med zasebnimi in obiskovalcem namenjenimi prostori na prvi pogled morda ni očitna. Predvsem turistične kmetije vzbujajo občutek popolne odprtosti in brezmejnosti življenja na domačiji. Obiskovalec tako obeduje ob topli peči v glavnem prostoru domačije, opazuje domače pri delu, jim kdaj celo priskoči na pomoč, raziskuje okolico kmetije in tako dobi občutek domačnosti ter izkusi življenje na kmetiji. Hkrati pa lastniki turističnih kmetij nekatere prostore namenijo le svojemu zasebnemu življenju, kamor obiskovalec načeloma nima vstopa. Tovrstne meje so lahko tako subtilne, da se jih obiskovalci niti ne zavedajo. Nekateri ponudniki nastanitve se sicer neželenu prehajanju meja poskušajo izogniti z napisi »PRI-VAT«, s čimer omejujejo dostop do nekaterih delov domačije, a ti ne zaležejo vselej. Gostje kdaj pa kdaj nevede tudi prestopijo mejo in posežejo v zasebni prostor domačinov. Ti svoje okolje radi delijo z drugimi, vseeno pa od prišlekov pričakujejo, da bodo meje prepoznali in jih spoštovali. To je razvidno iz terenskega zapisa:

¹³ Tina Cerar, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.

Fotografija 2: Lesena oznaka. Pika Kristan, Robanov kot, 2020.

»Primož je mnenja, da so ljudje v Solčavi izredno zaščitniški do svoje zemlje – nikoli prej še ni doživel, da kmetje ne bi dovolili, da se gre nabirat gobe po njihovem zemljišču. Anji se zdi, da to razume, ker že celo življenje s tem odrašča in se ji zato zdi logično. Obenem pa se ji zdi, da točno veš, h komu lahko greš npr. nabirat gobe, in da domačin domačinu tega ne bo prepredil – obstajajo neka nenapisana pravila med vaščani. Medtem ko se ji ne zdi fer, da se od nekje pripelje turist in nabere vse gobe. Misli, da so se mogoče prav zaradi takšnega zaščitniškega odnosa lahko obranile kmetije v takem okolju.«¹⁴

Gorati svet Solčavskega privablja tudi pohodnike, ki območje obiščejo za en dan ali več dni. Četudi se domačini gostov razveselijo in se zavedajo njihovega prispevka k razvoju samega območja, želijo, da nekateri predeli Solčavskega, podobno kot prostori domačij, ostanejo samo »njihovi« (glej poglavje *»Naš namen ni, da bi čisto vse pokazali«*. Turizem na Solčavskem). Zanimiv primer simbolnega ustvarjanja meja – in skupnosti – lahko opazimo v zvezi s »prisivanjem«, rabo in označevanjem pohodniških oziroma planinskih poti:

»Večina je tukaj starih poti. Večina je starih in so že od nekdaj. Tiste, ki so pa nove, ali pa ko ti mediji prenašajo vse informacije, pa jaz mislim, da naši moški, ki bolj hodijo po planinah, niso tako navdušeni nad tem, da bi kar čisto vsi hodili po vseh tistih skritih in na novo popisanih poteh. Ker te so stare, ampak niso bile za vsakega. Tam so hodili lovci ali pa res domačini. Da bi pa čisto vse poti morale biti javne, pa ni ravno prav. Saj je dosti takih, mislim, večina je takih, ki so že od nekdaj. Potem se pa jezijo, ko se kaj zgodi. /.../ Ali pa mogoče tudi, da bi vseeno radi imeli še kak mir za sebe ali pa kakšno skrito potko. Zato pa tudi nismo, da bi morale biti čisto vse označene.«¹⁵

Z označevanjem razmejujemo svoje in tuje prostore, kar je sicer pogosta sestavina evropskih tradicijskih verovanj. Na vratih mnogih solčavskih domačij smo opazili nabite križce, narejene iz šib. Linda Dégh glede verovanja poudarja, da je »nevidno, neslišano, je del kulturne dediščine, skrite za dejanji in pripovedmi. Živi v umu, ne na ustih ljudi; je dogovor, ki ga podeduje in molče sprejme skupnost, sestavljena iz posameznikov, ki sodelujejo pri oblikovanju in ponotranjenju verovanja.«¹⁶ Meje se začnejo na pragovih hiš, dvorišč ali vasi. Prav za hišni prag obstaja verovanje, da je

14 Pika Kristan, terenski zapiski, Solčava, 26. 9. 2020.

15 Tina Cerar, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.

16 Linda Dégh, 'What is A Belief Legend?' *Folklore*, let. 107, 1996, št. 1-2, str. 37.

tisti del bivanjske enote, ki ga je treba zavarovati in s tem zaščititi prostore v hiši, saj se na njem odvija stik med simbolno varnim in nevarnim svetom. Ljudje si tako za nemoten potek življenja uredijo prostor, to pa storijo tudi z razmejevanjem. Prostor si z omejevanjem prisvojijo. Eno izmed zaščitnih delovanj prisvojitve domačije je tudi izdelovanje in nameščanje križcev iz šib, ki jih poznajo tudi drugod po Sloveniji. Krajanji so nam razložili, da še danes križce naredijo iz »presncev« (snopov, butaric), ki so blagoslovljeni na cvetno nedeljo. Če lahko skozi čas in prostor prenesemo besede etnologa Nika Kureta, potem smemo reči, da križci »prinašajo /.../ blagoslov na tisti kraj, kamor jih zasadijo ali pritrdijo«. Z njimi pa naj bi ljudje v osnovi želeli doseči, »da bi hudi duh izgubil oblast na teh krajih«. ¹⁷

Fotografija 3: Križci na vratih. Tara Milčinski, Matkov kot, 2020.

17 Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime: Prva knjiga*. Družina, Ljubljana 1989, str. 119.

Različna simbolna razmejevanja lahko zasledimo tudi v pripovedih Robanovega Joža. Ta je med drugim opisal nekatera vraževerja in postopke iz preteklosti. V eni od pripovedi opisuje, kako sta dva krajana, Urban in Fida, некоč klicala hudiča.

»Na kvatarno soboto v postu je vrezal enoletnih leskovih šib, na cvetno nedeljo jih je nesel k blagoslovu, na kresno noč ob enajstih pa je iz njih napravil ris. Najti je bilo treba križpotje na takem mestu, kjer se ne sliši noben cerkveni zvon. /.../ Tu je torej Fida naredil ris tako, da je leskove šibe zložil v krog. Kjer sta se stikali dve šibi, ju je položil drugo čez drugo v obliki križa, da mu peklenšček ni mogel v ris. /.../ Urbanu je sveto zabičal, da ne sme pobegniti iz risa, pa naj pride karkoli. Če stopiš iz risa, bo zapadel peklenščku, potem mu ni pomoči.«¹⁸

Kvatarno soboto, cvetno nedeljo in kresno noč lahko interpretiramo kot meje v času, natančneje simbolne meje v letu. Ljudje so некоč tudi v letnem ciklu razdelili dneve na varne in nevarne. Ob določenih dnevih v letu so некоč ljudje verovali, da se meje med tem in nadnaravnim svetom zabrišejo. Kresna noč »naj bi imela posebno moč, ko se lahko sliši pogovarjanje živali, vidijo čarovnice, kliče vrag«.¹⁹ In slednje ga sta na najkrajši dan in najdaljšo noč klicala tudi Urban in Fida. To sta počela na križišču, ki je v ljudskem verovanju eden od prostorov, kjer se zabrišejo meje med našim in onim svetom. Na križpotjih naj bi se ponoči prikazovali mrtvi, zato velikokrat prav tam najdemo razpela in vaška znamenja, s katerimi so ljudje želeli zavarovati – razmejiti prostor. Urban in Fida sta prostor razmejila z risom, čarovnim krogom, ki sta ga oblikovala iz leskovih vej. Zarisala sta ga, da bi zavarovala prostor in ne zapadla peklenščku v roke.

Pred vragom pa so ljudje некоč varovali tudi pridelek. Joža opisuje, kako so pulili lan in ga polagali navzkriž v kupčke.

»Toda takoj jih odnesejo na travnik, kjer eden polaga lan, pest za pestjo, v dolge vrste, ki ji drugi razgrnejo. Zadnja vrsta mora biti razgrnjena okrog in okrog vsega lanu. Tam, kjer se vrsta stika, mora biti iz lanenih bilk napravljen križ, da ne more vrag plesati po lanu in ga zmešati.«²⁰

18 Vršnik, n. d., str. 33–34.

19 Angelos Baš, *Slovenski etnološki leksikon*. Mladinska knjiga, Ljubljana 2004, str. 253.

20 Vršnik, n. d., str. 49.

Tudi v drugi pripovedi lahko opazimo razmejevanje prostora v navadi polaganja lanu, s čimer se omejeni prostor zaščiti. Iz zapisanega razberemo posebna ljudska verovanja in obrede – tako kot sta Urban in Fida leskove veje v risu postavila v križ, so tudi na polju iz lanovih bilk oblikovali križe in okoli razgrnjenih vrst napravili krog (ris). V pripovedih in dejanjih krajanov ter navadah iz preteklosti, ki jih v svojih zgodbah opisuje Joža Vršnik, tako najdemo tudi simbolne meje, s katerimi so ljudje nekoč in danes razmejevali prostore na svoje in tuje.

Meje v naravi

V tem razdelku se bova vprašanju mej približali z vidika širše človekove umešččnosti v naravno okolje. Če meje razumemo izrazito ohlapno in metaforično, lahko njihove obrise prepoznavamo tudi v odnosu do domačih in divjih živali, v procesu kultiviranja krajine in v ritmihi, ki jih narekujejo agrarne dinamike. Koledarsko leto ima štiri letne čase in ravno ta razmejitev se navezuje na cikličnost narave. Prav naravni pojavi močno zaznamujejo način življenja domačinov in delovanje na domačijah. V spodnjem odlomku Joža Vršnik ilustrira, kako so naravne in geografske danosti vplivale na kmetijske dejavnosti v preteklosti:

»Kmet v hribih ima velike njive in travnike, vendar na njih dobi le en pridelek na leto in še ta je včasih zelo skromen. To pa ni nič čudno, saj leži veliko kmetij na nadmorski višini 1000–1300 m. Zato domači pridelki ne zadostujejo za preživljanje številne družine. Ker v prejšnjih časih ni bilo mogoče dokupiti moke in drugega živeža – dovoz je bil pretežak in predrag –, je bil kmet prisiljen pridelati živež na svoji zemlji in mu ni smelo biti mar, koliko pri tem trpi.«²¹

Zaradi okoljskih dejavnikov, lahko kmetje gojijo zgolj omejeno število rastlinskih in živalskih vrst. Lastnica ene izmed samotnih kmetij iz Robanovega kota je opisala, da so nekoč na nadmorski višini nekaj manj kot 1200 metrov lahko gojili pšenico, sedaj, ko so leta hladnejša, pa ta ne uspeva več. Razlike med kmetijami v dolini in v hribovju opiše tako:

»V dolini kosijo po petkrat, šestkrat, tu kosimo pa enkrat, potem pa še malo, kolikor se da. Ne moreš. In nimaš srca, da bi zdaj umetno gnojilo vrgel na travnik, ki je poln cvetlic, potem si itak ekološki, tudi cvetlice dozoriijo. /.../ Kmetije ja, vse je strmo za obdelat, letos smo štiri ali pet hektarjev na roke pograbili, ko je bilo tako

21 Vršnik, n. d., str. 49.

mokro, da nismo mogli s strojem noter, nevarno je, ostali so to prej, brez strojev. Sezona je, pol leta je sneg, drugo polovico leta lahko paseš, je dosti krajša, par mesecev krajša kot v dolini. Vsaj dve, če ne tri mesece. Nedostopno je.»²²

Prav zaradi nadmorske višine in strmih pobočij Strelovca se v Robanovem kotu delijo na poljance in gorjance. Delitev pa smo zaznali tudi drugje na Solčavskem. Robanov Joža v eni od ljudskih modrosti zapiše: »Gorska jed in poljsko delo si bolj gresta skup, kakor poljska jed in gorsko delo. Gorjanci imajo težje delo in boljšo hrano kot poljanci.«²³ Meje med kmetijami v višinah in nižinah se zabrišejo na visokogorskih pašnikih, kjer nekateri kmetje skupaj pasejo živino. Planšarstvo je na območju Solčavskega del življenja, na nekaterih kmetijah pa danes privlači tudi turiste. Ob vsakoletnem gonjenju živine na pašo z nižjih v višja območja lahko opazimo več prestopov meja. Omejen letni čas (od junija do septembra) narekuje selitev živine z domačije na višinske pašnike. Tam so površine skupne, meje med domačijami pa se zabrišejo še na skupni paši.

Če besedo »meja« razumemo bolj asociativno, naravne omejitve pa kot meje, ki nam jih postavlja narava, potem lahko na Solčavskem najdemo tudi meje, ki jih prebivalci niti z obsežnimi posegi ne morejo preseči. Strma pobočja in plazovi niso samo nerodovitne površine, zaradi njih kmetje občutijo tudi druge omejitve:

M.: *»Ja. Pa zdaj smo še v tem plazovitem območju. Zdaj nas so sicer izbrisali zdaj ven, ampak te še pa vseeno neke točke ujamejo notri, da je še delno kakšna parcela. In če maš pa ti eno parcelo, pa naj si bo to gozd ali pa bilo kar koli, si ta-koj v plazovitem območju.«*

S.: *»In kaj to potem pomeni, če si v plazovitem območju?«*

M.: *»V praksi ne moreš ne prepisat kmetije, ne gradit, ne hiše zavarovat, ničesar ne moreš.«²⁴*

Prostoživeče živali poleg naravnih mej, v smislu grap, (pre)strmih pobočij itn., omejujejo tudi ovire, ki jih postavlja človek. Seveda pa z ustvarjanjem meja ne moremo povsem zamejiti in omejiti njihovega življenja. To nam zelo lepo oriše Joža Vršnik v pripovedi o dogajanju leta 1964 na njivi z imenom Novi travnik, kjer so domačini posejali oves:

22 Tina Cerar, intervju, Robanov kot, 23. 9. 2020.

23 Vršnik, n. d., str. 121.

24 Majda Klemenšek, intervju, Podolševa, 23. 9. 2020.

»Ko so ga želi, so opazili številne drobne gazi, nikjer pa ni bilo nič popaseno. To je bilo znamenje, da tu ni gazila rastlinojeda žival, zelo verjetno pa taka, ki je iskala miši. Ko so priželi nekako do sredine njive, so opazili, da je bila na nekem mestu, velikem kot kokošje gnezdo, ovsena slama vsa stlačena k tlom. ‚Gnezdo‘ je obdajal oves in stal lepo pokonci, okoli pa je bila v krogu s poldrugim metrom premera narejena nad pol metra široka gaz. Gnezdo v središču in oba kroga, stoječi in steptani, so bili napravljeni tako pravilno, da bi jih človek z merilom ne napravil bolje. Do teh krogov so vodile sledi, ki so jih med žetvijo opazili v ovsu. Žanjice in vsi, ki so bili na njivi, so prišli gledat to zanimivost. Po daljšem opazovanju in presoji so se vsi strinjali, da je bilo tu igrišče, kamor je lisica vodila svoje mlade. Sama je skočila v središče, kjer je v gnezdu sede opazovala mlade, kako so se podile, lovile in igrale v zunanjem zbitem krogu. /.../ Kdor je že kdaj videl lisico, s kako neizrekljivim užitkom opazuje mladiče pri igri, more vsaj malo slutiti, kako je bila srečna v krogu sredi ovsu. Žanjicem je bilo resnično hudo podreti to lisičje igrišče.«²⁵

Pripoved na malce ganljiv način prikazuje, kako meje ustvarjamo ljudje. Na podlagi imena njive – Novi travnik – lahko sklepamo, da gre za novino, ki jo je človek sam ustvaril, tako da je z izsekavanjem in požigalnštvom kultiviral *divjino*. Na ta način je s svojim delom ustvaril mejo v krajini. Na novinah so po navadi najprej sejali ajdo, nato rž in nato spet ajdo. Ko so novino začeli spreminjati v pašnik, so posejali oves. Na njivi, ki jo opisuje pripoved, so leta 1964 posejali oves, vmes pa si je lisičja družina ustvarila igrišče. Do omenjenega leta je kolobarjenje na omenjeni novini potekalo že vsaj nekaj let, povprečna starost lisice v naravi pa je tri leta, zato lahko sklepamo, da so se te lisice skotile v že spremenjeno krajino. Ko so Solčavani in Solčavanke novino oziroma t. i. kulturno krajino »izrezali« iz divjine, so zarisali neko mejo, ki pa je vsaj divje živali niso prepoznale.

Zgornji odlomek ilustrira nekatere vidike sobivanja ljudi in divjih živali, vsakodnevne prakse pa so na Solčavskem še intenzivneje povezane z domačimi živalmi, denimo z drobnico in govedom. Na tem mestu v domeno človeškega sveta vključuje tudi domače živali, saj se te ločujejo od divjih ravno po tem, da smo jih ljudje vzeli in na metaforičen način postavili znotraj naših (bivanjskih) meja, četudi jim odmerjamo njim lastne prostore. Tudi zato ni čudno, da premiki domačih živali iz prostora v prostor oziroma gibanje v krajini predstavljajo pomemben vsakoleten

25 Vršnik, n. d., str. 97–98.

dogodek. Kako navajajo živali na vsakoletne selitve iz hleva na pašnike in nazaj v hlev, pripoveduje Silvija Krivec:

»Dva komada pustimo, da se kar pod hlevom pasejo in tiste so za molžo. Ostalo so pa dojilje in bik plemenjak, ki je bolj kot ne celo leto zunaj, razen pozimi. Čez leto enkrat na teden pridejo v hlev zato, da niso preveč divje jeseni, ker se zelo pozna, če jih enkrat daš noter in si zapomnijo, kje je njen plac, katera gre v kateri boks, kateri privez, tako da ni nobenega problema. Kadar imaš pa predolgo vene, je pa žival boga in je še večji stres, ko jih daš na preveze.«²⁶

Ljudje in domače živali si delijo gorski prostor z divjimi. Prvi meje prečijo poleti, ko Solčavani in Solčavanke ženejo živino in drobnico v planine, kjer večino leta prevladujejo divje živali. Divje živali pa prek celega leta prečijo meje na kmetijah samih, ko se denimo lisice »znajdejo« in si razširijo lovno območje tudi tostran meja kmetij. Tam lahko z manj napora pridejo do hrane.

Onkraj plota

V članku se ukvarjava z raznolikimi mejami, ločnicami, omejitvami in razmejitvami, ki sva jih prepoznali na Solčavskem. Pri tem se nisva osredinili zgolj na državno mejo in njen zgodovinski razvoj, ki je pomembno vplival na vsakdanje prakse, temveč tudi na simbolne meje, ki so neposredno povezane tako s tradicijskimi verovanji kot s krščanstvom. V zadnjem razdelku pa vključiva nekatere etnografske primere odnosov med človekom in okoljem, ki jih navadno ne povezujemo z mejami.

Navkljub do nedavnega prevladujočemu diskurzu o izginjanju meja, lahko ugotovimo, da takšne ali drugačne meje ostajajo z nami in da še kako zaznamujejo naše vsakdanje življenje. Ne nazadnje se je v zadnjem obdobju zaradi epidemije koronavirusne bolezni pomen številnih meja opazno rekonfiguriral. Državne meje so bile zaprte, gibalni smo se lahko le znotraj občinskih ali regionalnih meja, v Robanovem kotu je Franjo Roban, lastnik največjega zemljišča na območju, zaprl vstop v dolino, meje tujih domov pa prestopamo le z razkuževanjem rok in masko na obrazu. Lahko bi celo rekli, da je razkužilo postalo nova vrsta križca, ki ob vhodih solčavske domove varuje pred zli silami, le da ta – v nasprotju s križcem nad vrati – ščiti domače pred vnosom novega virusa covid-19.

²⁶ Silvija Krivec, intervju, Matkov kot, 26. 9. 2020.

Kot rečeno, v prispevku piševa o različnih vrstah mej, od administrativnih in simbolnih do naravnih. Zdi se, da je ravno nova koronavirusna bolezen tista, ki na najpreprostejši način prikaže preplet vseh teh mej. Epidemija je na eni strani prinesla to, da so se s tem, ko so jih zaprli, poudarile mejne črte med regijami in občinami. To so sicer administrativne meje in obstajajo že nekaj časa, a jim v vsakodnevnem življenju ne posvečamo prevelike pozornosti, po navadi nas na njihov obstoj opozorijo mediji, predvsem takrat ko jih želijo vladajoči na novo preoblikovati. S prihodom virusa so te meje postopoma zapirali, zato smo bili na neki način prisiljeni, da bolje spoznamo, kaj vse zajemajo, saj se v dobrem letu človek naveliča omejevanja na lastni dom, mednarodna potovanja pa tudi niso bila dovoljena. Znotraj meja smo tako spoznavali nove »brezmejne« danosti bližnje okolice. Na drugi strani pa smo z omejevanjem na lastne domove ustvarili tudi t. i. družbene mehurčke. Druženja in srečanja smo morali omejiti na majhen krog ljudi, kar pa je prineslo neko novo omejitev in obliko pri samem ustvarjanju medčloveških odnosov. Prihod novega virusa je tako poskrbel, da smo ljudje vzpostavili nove meje in ločnice na različnih področjih življenja. Tako kot solčavski kmet Robanovega Joža vsako let popravi plotove in ima mir za vse poletje, tudi mi v času epidemije (vsaj) vsakih ključnih 14 dni meje ustvarimo in obnovimo.

Fotografija 4: Razkušilo pri Matkovih kot nova vrsta križca nad vrati. Blaž Bajič, Matkov kot, 2020.